

РЕЦЕНЗИЯ

от доц д-р Наум Илиев Кайчев

за дисертационния труд на Красимира Манолова Тодорова

на тема:

„Република Македония в българската политика (1989–1997 г.)“

**за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ в
професионално направление 2.2. История и Археология**

Близката история на отношенията на България с Република Северна Македония (РСМ), която от 1991 до 2019 г. носеше конституционното име Република Македония (РМ), е особено актуална и значима за нашето общество, а по естествени причини предизвиква интерес не само в югозападната ни съседка, но и в регионален и по-широк европейски контекст. Толкова по-уместно е, че г-жа Красимира Тодорова и нейната научна ръководителка са се насочили към разработването и създаването на дисертационен труд за сложната и взискателна тема за политиката на българската държава към обособяването на бившата югославска република като независима държава и към първите пет години от самостоятелно развитие на Република Македония.

Върху тази тематика има огромна текуща информация в медийни публикации, публицистика и спомени, която е обратно пропорционална на

оскъдицата от систематични професионални научни изследвания по темата. Другото голямо предизвикателство пред дисертантката е свързано с проблематичността на дистанцията спрямо изследвания период, тъй като голяма част от изследваните проблеми все още рефлектират и са непосредствена част от съвременните отношения между двете страни, включително и чрез непосредствено участие в в съвременните процеси на разгледаните от г-жа Тодорова личности. В случая с българо-северномакедонските отношения става въпрос не само за класически политики на държавно-политически ръководства, а и за дълбинни развития, пронизващи двете страни посредством техните политически, обществено-академични, културни, икономически и регионално-локални елити.

Предложеният за защита ръкопис се състои от 383 страници и е структуриран класически в увод, три глави, заключение и библиография. В увода дисертантката излага предмета и основната цел на изследването, дефинирано като „първи опит да се изследва цялостно проблемът на двустранните отношения и мястото на Република Македония в българската политика в периода 10 ноември 1989 г. – 12 февруари 1997 г.“ Хронологическите рамки са обусловени от вътрешнополитическата динамика в България (рамкирана между свалянето на Тодор Живков от позициите на пръв държавен и партийно-комунистически ръководител и края на правителството на БСП на Жан Виденов, сменено от кабинетите на СДС – служебния на Ст. Софийски и политическия на Ив. Костов). Тази хронология има своите уязвимости, тъй като особено за горната граница логичният вододел в двустранните отношения е подписването на Съвместна декларация на двамата министър-председатели от 22 февруари 1999 г. Този подход е израз и на специфичния ракурс на г-жа Тодорова към отношенията с Р. Македония като продължение на вътрешната политика на България. Същевременно изборът на хронологията е повлиян

и от някои основни изисквания на професионалното историческо изследване, а именно достъпността на релевантни автентични исторически извори: по-думите на дисертантката „голяма част от архивните документи, свързани с темата, остават недостъпни и това прави невъзможно задълбоченото изследване на проблематиката извън определената времева граница“. В увода г-жа К. Тодорова е предложила и компетентен обзор на състоянието на научните български и чужди изследвания и мемоари, свързани с темата. В съответствие с горепосочения неин ракурс трудът е разделен на три основни глави: първата обхваща отношението към югославската Социалистическа република Македония при управлението на кабинетите на Андрей Луканов до края на ноември 1990 г., втората извежда „подкрепа на демократичните промени в Република Македония и признаване на нейната независимост“ при кабинетите на Димитър Попов и Филип Димитров (1991-1992), докато третата глава, озаглавена „Постепенно влошаване и застои в отношенията с Република Македония“, третира политиката на правителствата на Любен Беров и Жан Виденов, както и на кратковременния междинен служебен кабинет на Ренета Инджова.

Изправена пред така очертаните съществени предизвикателства, дисертантката е успяла да издири, да получи достъп и да привлече значителен брой важни непубликувани документи, главно от архива на МВнР, но също и от други централни български архивохранилища, което заедно с прецизното боравене със съществуващите досега изследвания, мемоарна литература и публикувани документи са ѝ позволили да създаде много успешен дисертационен труд.

Най-вече в първа и втора глава на дисертацията има поне няколко значими приноси елемента, които в хронологичен ред биха могли да се открият по следния начин:

1. Трудът за пръв път очертава и доказва чрез оригинални документи значимата дейност на екипа на българското посолство в Белград през 1990–1992 г., възглавявано от посланик Марко Марков, което е активно и на терен в Социалистическа република Македония през този преходен период от трансформацията ѝ от югославска република в независима държава. Посолството отправя концептуални анализи и предложения до държавното ръководство, които имат известно влияние върху формирането на външната политика на страната (досега излезлите полумемоарни публикации на М. Марков нямат тази доказателствена историографска стойност).
2. Работата разкрива редица неизследвани аспекти на двустранните отношения между София и Скопие през 1992 г. след акта на признаването от 15 януари 1992 г. При срещите на тогавашния външен министър Стоян Ганев със своя омолог Денко Малески и други ръководители на РМ на 27 февруари 1992 г. е отправено предложение за подписване на договор за добросъседство, а на 30 май 1992 г. – на договор или декларация за сътрудничество, при което да се реши проблемът с малцинствените претенции на Скопие. Така още тогава България адресира агресивния член 49 от Конституцията на РМ, с който страната се задължава да се грижи за „македонските национални малцинства“ в съседните страни. Тези разговори поставят началото на дългия и продължителен талвег на двустранните отношения, който ще доведе до Съвместната декларацията от 1999 г., Договора от 2017 г. и до днешните състояния и проблеми.
3. Дисертацията разкрива механизмите и причините за забавянето от българска страна на установяване на формални дипломатически

отношения през 1992–1993 г. с Република Македония: за почти две пълни години София постепенно разкрива консулско, но не и дипломатическо представителство в Скопие.

4. Изследването чрез анализ на съответните части от книгата на Евгений Колосков „Страна без названия“ проявява съществуващата тенденция в историографиите на Русия и на Северна Македония да се принизява и омаловажава значението на България и лично на президента д-р Желю Желев за признаването на Р. Македония от Русия и от президента Б. Елцин по време и непосредствено след посещението му в София в началото на август 1992 г. Текстът показва и несъстоятелността на тези интерпретации.
5. Изложени са подробности от нормативните решения и процедури по институционалното разкриване на българското генерално консулство в Скопие и издигането му в ранг посолство през 1992–1993 г.
6. Г-жа Тодорова разкрива тенденцията през 1995 и особено през 1996 г. за търсене на решение и на сближение по т. нар. „езиков спор“ между двете държави. Именно този спор след 2017 г. беше реактуализиран от правителството на Република Северна Македония и до известна степен бе върнат в центъра на двустранните отношения. Според издирената от докторантката, но вече позабравена публична документация на специализирания бюлетин „Македония“ на Македонския научен институт именно представителите на РМ в лицето на зам.-министъра Огнен Малески през септември 1996 г. предлагат ключовата част от формулировката – „македонски език, съгласно конституцията на РМ и български език, съгласно конституцията на РСМ“, която

заляга в основата на по-късните постигнати решения в Съвместната декларация от 1999 г., потвърдени в Договора от 2017 г. Именно тази формулировка е част от българската позиция за решаване на този въпрос при разглеждане на кандидатурата на РСМ за начало на преговори за членство в ЕС и до днес.

Така очертаните моменти съвсем не изчерпват приносите на дисертационния труд, някои с актуалност към днешния ден (например, за историята на въздушната линия София-Скопие).

Към дисертационния труд биха могли да бъдат изказани и някои отделни бележки. Въпреки заглавието си и независимо от някои отделни специфични моменти в текста – например детайлния анализ на случая с т.нар „оръжейна афера на Константин Мишев“, дисертационният труд е преди всичко класическо изследване на дипломатическите отношения на София със Скопие. Г-жа Тодорова по обясними причини е успяла да използва значително по-малко първични непубликувани извори, отнасящи се до втората половина от изследвания период, а именно, за времето приблизително след края на 1993 г. Тя е ползвала изключително активно полезния горепосочен бюлетин на МНИ, но е могла да привлече и допълнителни сведения, например от основните ежедневници в двете страни, мемоаристиката и други източници. По-активното боравене с подобен род извори би могло да подсказва, че началото на „езиковия спор“ започва с неуспешното посещение на българския просветен министър Марко Тодоров в Скопие в средата на април 1994 г. и само е затвърдено седмица по-късно при посещението на президента Киро Глигоров в София, което е подробно анализирано в текста.

Авторефератът отразява коректно целите, структурата, съдържанието и основните изводи на дисертационния труд. В

продължение на годините съм имал възможност да наблюдавам работата на г-жа Красимира Тодорова като докторант в Исторически факултет и винаги съм се впечатлявал от нейната прецизност, активно желание за участие в научния живот, самовзискателност и желание за развитие, проявено и в настоящия дисертационния труд, който е старателно редактиран след проведеното предварително вътрешно обсъждане в първичното звено катедра „История на България“. В резултат на всичко това текстът е изключително прецизен, почти не са допуснати неточности, което напоследък е рядко явление при защитавани дисертации от такъв характер.

В заключение, според мен дисертационният труд „Република Македония в българската политика (1989–1997 г.)“ на Красимира Тодорова е постижение с несъмнени приноси в българската историография, тъй като въз основа на значителен брой новопривлечени непубликувани извори проучва и проявява за пръв път редица аспекти от отношенията на България с Република Македония през 90-те години на XIX век. В редица отношения той е първото систематично детайлно научно изследване на тази тема.

Оценявам високо предложения дисертационен труд, гласувам положително и призовавам Уважаемото научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор“ на г-жа Красимира Манолова Тодорова.

София, 5 май 2022 г.

До.ц д-р Н. Кайчав